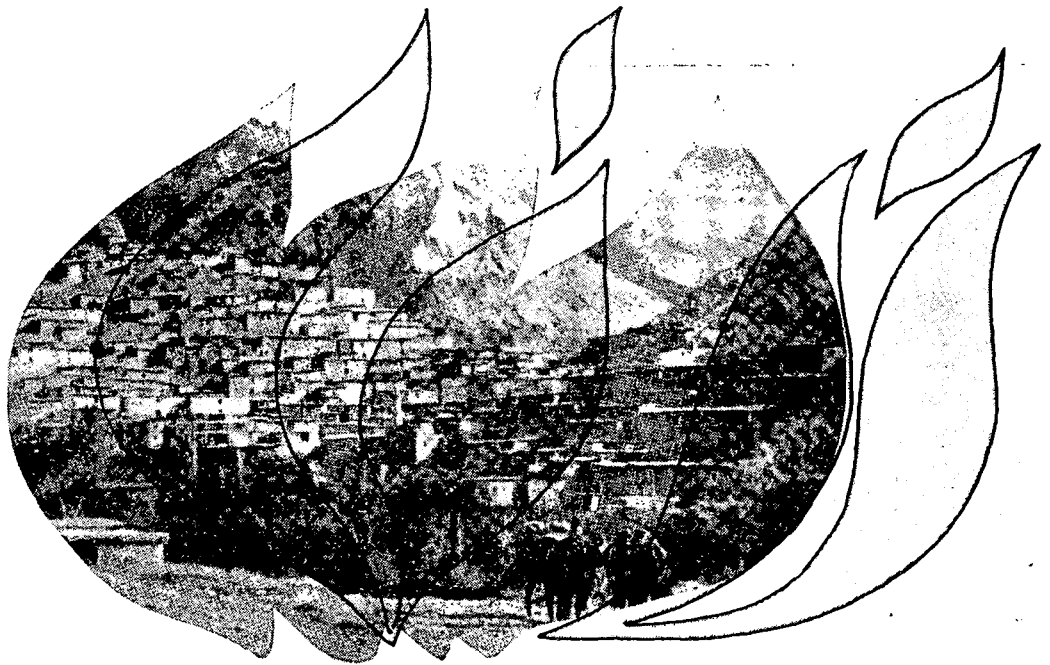

מרד הכורדים

רס"ו א. יעקובס

מבוא

בפינה נידחת למדי במזרח התיכון מתנהל זה שנים מספר מרד הכורדים. מאבק מר זה אינו זוכה לפירסום רב בעולם הרחב, למרות שזוהי אולי אחת המלחמות הטרגיות של התקופה, אשר תוצאותיה לוטות בערפל.

אופיה של מלחמה זו שונה בתכלית מזה של שאר המלחמות הקטנות המתנהלות בימינו. בתימן ובויאט-נאם מתנהלות מלחמות אחים, המלוכות על-ידי מעצמות זרות ונתמכות על-ידן. בהרי קורדיסטאן, לעומת זאת, מתנהל מאבק בין עם נדבא, הנלחם לזכויותיו, לבין ממשלה, המנסה להכריח את הכורדים, על-ידי הכרעה צבאית, לותר על כל דרישה לאוטונומיה או לעצמאות, לא מעטים הקוים הדומים בין מאבקנו לחידוש עצמאותנו לבין מאבק הכורדים, אשר החל אף הוא עם גבור ההתעוררות הלאומית במזרח התיכון, בשנות מלחמת העולם הראשונה.

אין להעריך לאשורו את המצב בכורדיסטאן העיראקית כיום, מבלי שנזכיר לעצמנו תחילה את עברו של העם הכורדי. סקירת דק קצרה זו ודאי שאינה תחליף לספריה היסטוריה או לאנציקלופדיות — אך היא נדרשת לציון אותן נקודות, החיוניות להבנת הנושא.

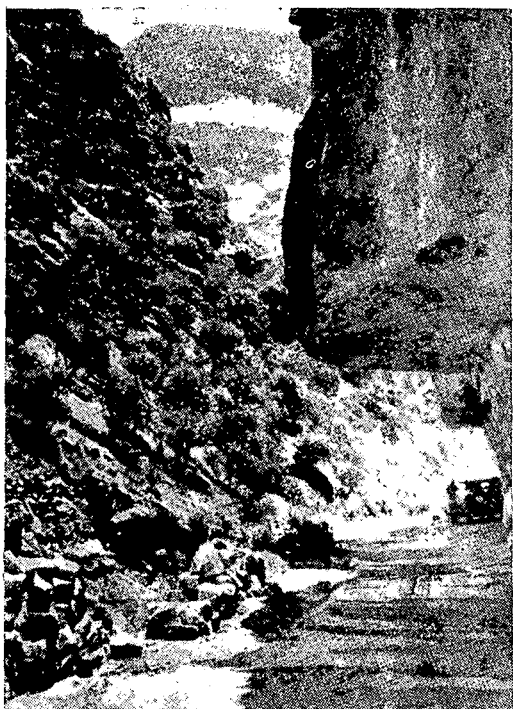
הרקע

כסימן היכר לקיומו של עם — וממילא להצדקת תביעותיו לזכויות של עם — מקובלים לרוב סימנים אלה:

1. רציפות טריטוריאלית (אך כידוע, לא תמיד רציפות מוחלטת).
 2. אפשרות של קיום כלכלי.
 3. תרבות ומנהגים משותפים — ובמקרים רבים גם דת משותפת.
 - א. עבר והיסטוריה משותפים, אשר עיצבו את זהותו הלאומית ואת אופיו של העם ובכוחם גם לטפח ערכים חדשים.
 - ב. לשון משותפת.
 - ג. מבנה חברתי (או צירוף מבנים) משותף.
 4. מידה מספקת של אינטרסים משותפים לרוב האוכלוסיה — כשהחשוב שבהם הוא אולי הצורך והרצון להתארגן במסגרת מדינית אחידה ועצמאית.
- האם סימנים אלה, או חלק מהם, קיימים, היו קיימים, או עשויים להתקיים במציאות של האומה הכורדית? טבעי הוא, שכל בחינה כזו חייבת כיום להבליט במיוחד את כל הנוגע לחלק העיראקי של כורדיסטאן, שם הפכה "בעית הכורדים" למציאות תוססת.

רקע גיאוגרפי-טופוגרפי

לפי אלו מן ההגדרות הנראות כמציאותיות, פחות או יותר, משתרעת ארץ הכורדים — בשפתם, "כורדיסטאן" — על שטח של כ-500,000 קמ"ר. איזור זה מיושב ברציפות על-ידי שבטים כורדיים, ומהווה יחידה גיאוגרפית אחת; אלא שמבחינה מדינית הוא מחולק בין תורכיה, איראן ועיראק (ובמידה פחותה — סוריה וברכה"מ). כורדיסטאן ההררית מקיפה, כבקשת, את צפון ארצות, "הסהר הפורה" (ראה מפה 1).

חלוקת שטחה (במספרים „גסים” למדי): תורכיה — 220.000 קמ"ר; איראן — 180.000 קמ"ר; עיראק — 80.000 קמ"ר; סוריה — 20.000 קמ"ר; ברה"מ — 15.000 קמ"ר. גבולות כורדיסטאן התורכית מטושטשים במיוחד, כתוצאה מנסיונו של אתא-תורכ לפתור את הבעיה הכורדית בצורה ראדיקאלית על-ידי העברת אוכלוסין ממקום ממקום.

מפה 1 — כורדיסטאן בין המדינות השונות

כורדיסטאן עשירה במשקעים (בעיקר בצורת שלגים), בנהרות (חלקיהם העליונים של הפרת והחידקל ויובליהם, נהרות הזב — „הקטן” ו„הגדול” — ועוד) ובאגמים רחבי-ידיים. עצים רבים — אלון, אגוז ותות — מצויים בהרים.

טבלת מידות החום (במעלות צלזיוס):

האיזור	החודש	ממוצעים חודשיים	
		מכסימום	מינימום
דוהוק (מצפון למוצול)	יולי	38—40	20—22
	ינואר	10	—2
כירכוך	יולי	42—44	26—28
	ינואר	14	4
סולימאניה	יולי	38—40	22—24
	ינואר	10—20	2—4

האקלים בכורדיסטאן קשה למדי: חום יוקד בקיץ, קור עז בחורף.

כורדיסטאן העיראקית מהווה כ־18 אחוזים מכלל שטחה של עיראק — אך כ־30 אחוזים של עיראק המיושבת (להוציא את המדבר המערבי והדרום-מערבי).

כורדיסטאן העיראקית אינה גבוהה ביותר (בצפון, באיזור הגבול עם איראן נמצאת הנקודה הגבוהה ביותר בעיראק — כ־4,000 מ'), אך שטחה קשה למעבר ומכביד ביותר על תנועת הצבא, הכבול אל נתיבי-התנועה המעטים. במבנה הגיאוגרפי של הארץ קיימת תופעה מעניינת ונדירה: בעד שכיוון הרכי-סם באופן כללי הוא מצפון-מערב לדרום-מזרח, הרי כיוון המורדות הוא מצפון-מזרח לדרום-מערב. כל מי שמתבונן במפה פיסית מפורטת של עיראק מבחין בתופעה זו ובתוצאותיה.

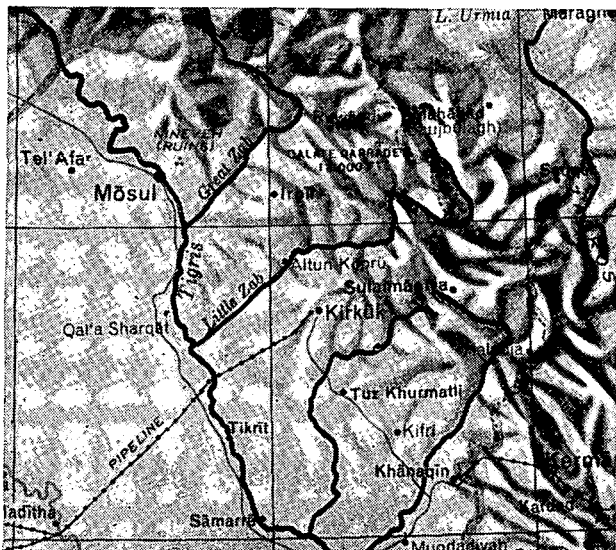
לדוגמה: הנהרות, שכיוון זרימתם העיקרי הוא דרום-מערב, נאלצים לזרום כברת דרך ארוכה בכיוונים ניצבים (דרום-מזרח

הדרך בקניון רואנדוז

או צפון-מערב). ורק לאחר שהגיעו לסופו של אחד הרכסים (שאורכם 50—80 ק"מ) — הם פורצים בכיוונם ה„טבעי” לעבר המדרגה הנמוכה יותר. דומה מצבן של הדרכים המעטות המובילות מן הג'זירה העיראקית (ה„אי” שבין נהרות הפרת והחידקל) אל האזורים הגבוהים. הן מתפתלות, בדרך כלל, בתוך הגאיות הצרים, או מטפסות בפניות חדות ורבות במקר מות הנוחים יחסית (בדרך כלל ברכסים התלולים).

עובדות טופוגרפיות אלו מקנות יתרונות רבים למתגונן בהרים; ככל שהתוקף חודר עמוק יותר לשטח ההררי, עליו להקצות כוחות גדולים יותר לאבטחת נתיבי-התנועה המועטים העומדים לרשותו — וממילא הוא נעשה פגיע להתקפות-פתע ולמארבים.

כיווני הרכסים וכיווני הנהרות בכורדיסטאן

האוכלוסיה

אין סטאטיסטיקה מדויקת באשר למספרם של הכורדים. שני הצדדים מנסים למעט, או להרבות, באומדניהם. שלטונות עיראק קובעים, למשל, כי מספר הכורדים הוא כ-3 מיליון, מהם כ-800,000 בעיראק; ומנהיגי המרד הכורדי טוענים, כי מספרם הכולל הוא 13 מיליון. מזה 2 מיליון בעיראק (30% מאוכלוסייתה!!). האמת נמצאת, כמובן, אי-שם בין קצוות אלה. ניתן לשער, כי מספר הכורדים מסתכם בכ-9 מיליון איש, מהם כ-1,300,000 בעיראק.

העם הכורדי הוא אחד העתיקים במערב-אסיה. כסנופון מזכיר את הכורדים (כְּרֻדִים) בשנת 401 לפנה"ס כשוכנים באזורים שבהם הם יושבים כיום: באגן העליון של החידקל ונהרות הזב. מקורו של העם הכורדי הוא הודו-אירופאי, והשפה הכורדית שייכת למשפחת השפות האיראניות.

עם הכיבוש הערבי במאה ה-7 לספה"ב קיבלו הכורדים על עצמם את דת האיסלאם. כיום רוב הכורדים הם מוסלמים סוניים; עם זאת, מספר שבטים (באיראן) הם שיעים — ולכן יש חוקרים, שאינם רואים את הללו כ"כורדים לכל דבר".

חברה וכלכלה

התנאים הטופוגרפיים הקשים גרמו לכורדיסטאן, מאז ומתמיד, שתתחלק לאזורים-אזורים, אשר המעבר ביניהם אפשרי, לרוב, רק ברכיבה על בהמות. תנאים אלה, וכן הצורך בהתגוננות מתמדת בפני כובשים זרים, עיצבו במשך הדורות את אופיו של העם הכורדי ואת צורת התארגנותו. החיים בעמק בודד, מוקף רכסי-הרים, גרמו לעלית חשיבותו של השבט, התובע נאמנות מכל אחד מבניו. ניגודי אינטרסים כלכליים, נקמות דם (שמקורן לעתים לפני מאות בשנים), ולאחרונה גם המאבק על ההנהגה ב"מפלגה הכורדית הדמוקרטית" — גורמים לשנאה עמוקה בין שבטים מסוימים. לעתים מגיעים הדברים עד כדי כך, ששבט שלם מצטרף לצבא עיראק, כדי ללחום בשבט אחר, הנאמן למרד (במקרה כזה אין לשכוח גם את ההנאה החומרית למצטרף לצד זה או אחר).

מבחינה פיסית, קומתם הממוצעת של בני העם הכורדי גבוהה מזו של שכניהם הערביים, כוח-סבילותם רב יותר, וכן (למר רות כל כינוי-הגנאי השגורים לגביהם בפי רבים) — הם בעלי אינטליגנציה טבעית גבוהה ביותר.

הזיקה החזקה לשבט ול"חמולה", המשתששת במידה רבה את ההשתייכות הלאומית, מנוצלת על-ידי המדינות החולשות על חלקי כורדיסטאן לשם דיכוי התקוממויות הכורדים (וזהו כיום המצב בעיראק). כספים מרובים מושקעים, במקרים כאלה, בנסיון לזרוע פירוד בקרב המחנה הכורדי.

רוב הכורדים הם חקלאים, או בעלי "משק מעורב", כלומר — עוסקים גם בעיבוד אדמה וגם במרעה-צאן. רובם תושבי-קבע, מקצתם נודים-למחצה, ורק חלק זעיר מהם נודים ממש. אחוז הכורדים היושבים בערים הגדולות שמחוץ לאזור הכורדי הוא קטן יחסית. המעטים שהתיישבו בערים מתקרבים, בדרך כלל, אל הסביבה הערבית, ומעדיפים את רעיונות הלאומנות הערבית על רעיון הלאומנות הכורדית.

מספר המשפילים הכורדיים, הלומדים באוניברסיטאות זרות (בעיקר במערב-אירופה), גדל מדי שנה בשנה.

מעמד הנשים הכורדיות גבוה בהרבה מזה של הנשים הערביות. לא אחת הן נלחמות לצד בעליהן, ולעתים אף הופכות ראשי-חמולות או ראשי-שבטים. ראויה להיזכר במיוחד עאדלה ג'אנוס, אשר הנהיגה את אחד השבטים הגדולים (שבט הג'אף שרכזו בחלב'ג'ה, במעלה נהר דיאלה) במשך כ-25 שנה, מאז מות בעלה בשנת 1895.

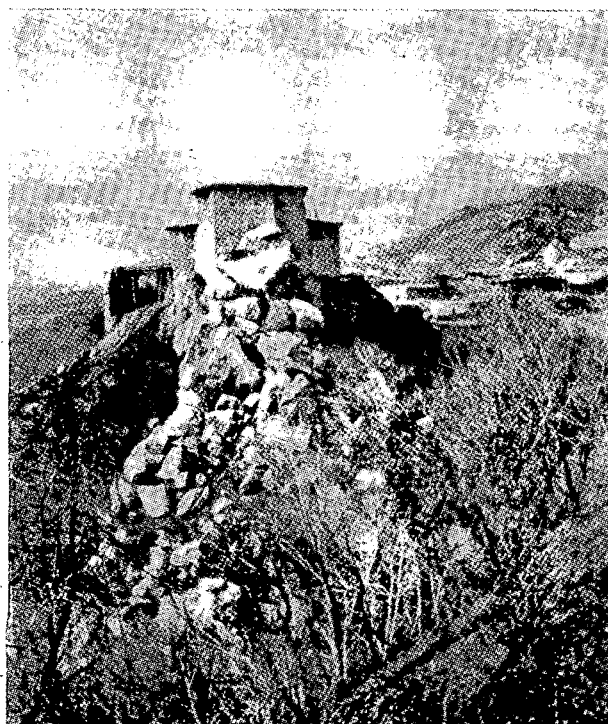
מבחינה כלכלית נחשבת כורדיסטאן לאחד האזורים העשירים במזרח-התיכון. בשטחה נמצאים מקורות הנפט העיראקי, חלק מאלה של איראן ומקורות הנפט שנתגלו עד כה בתורכיה. בסוריה — חלק מאזור החיטה העשיר, ה"ג'זירה", מאוכלס כורדים. שפע-המים בהרי כורדיסטאן מאפשר גידולים חקלאיים מגוונים, והמרעה הטבעי מסייע לגידול צאן ובקר. אזורי כורדיסטאן לא נחקרו עדיין באופן יסודי — יתכן שיימצאו בהם גם מחצבים.

רקע היסטורי

העדויות הכתובה הראשונה על ההיסטוריה הכורדית היא משנת 1596. בכתביו של הנסיך שריף-ח'אן מביטליס התורכית (ככורדיסטאן של היום, בקרבת האגס ואן) ובספרי מסעות מאוחרים יותר מתוארים גיבוריה של כורדיסטאן דאז. בתקופה ההיא היתה אִמְנֵם כורדיסטאן עצמאית, אך מפוצלת לנסיכויות זעירות — כל אחת מסוגרת בתוך עצמה. כל העדויות מתארות את הכורדים כלוחמים אמיצים: כבר במאה הי"ב היה זה כורדי — צלאח אד-דין — אשר כבש את ארץ-ישראל מידי הצלבנים בראש הצבאות הסרצניים (ערביים-תורכיים בעיקרם).

הסכם הגבולות בין האמפריה העות'מאנית לפרס, שנחתם בשנת 1639, חילק למעשה את כורדיסטאן באופן שרירותי

צינארה, בקרבת רובארי ח'ג'ב, מפקדת שבט הברדוס

בין שתי מדינות אלו. גם העות'מאנים וגם פרס החלו בדיכוי הנסיכויות העצמאיות והפכו אותן בהדרגה למחוזות. שמושים מטעם הממשלה הזרה שולטים בהם.

התנועה הלאומית

ב־1908 (בדומה לתחיית הלאומנות הערבית — כתוצאה ממתן חוקה דמוקרטית, לכאורה, בתורכיה) החלה מתארגנת התנועה הלאומית הכורדית; ולאחר מלחמת העולם הראשונה יצג הגנרל שריף פחה (לשעבר — שגריר תורכיה בשבדיה) את דרישות הכורדים בועידת השלום בפריס.

בטיטת חוזה השלום של סָאָר (1920) הוכרו לראשונה זכויותיהם הלאומיות של הכורדים על־ידי גוף בין־לאומי (סעיפים 62, 63, 64). אך לרוע מזלם של הכורדים, לא היה תוקף להסכם זה — כי בינתיים קם לתורכיה שליט חדש, מוצטפא כמאל (אתא־תורפ), אשר שם לאל כל נסיון להגיע עמו להסכם בנדון.

חוזה לוזאן (יולי 1923), שנחתם בין בעלות־הברית לבין תורכיה, איננו מזכיר כלל את הבעיה הכורדית; אף נציג כורדי לא הוזמן אל הוועידה שהכינה את החוזה. לפי חוזה זה חולקה כורדיסטאן התורכית־לשעבר בין תורכיה (כפי שהיא כיום) לבין עיראק. אל האחרונה צורף המחוז התורכי מוצול. למעשה, חבל־ארץ זה נשאר מאז האיזור הכורדי התוסס והמרדני שבכל אזורי־כורדיסטאן.

מרידות הכורדים

מרד סולימאניה, ב־1919, ומרד ברוינג'י ב־1920, היוו ה־ראשונים שכוונו נגד צבא־הכיבוש וכוח המנדט הבריטי בעיראק. הוא הדין לגבי המרידות שפרצו לאחר מכן, ובעיקר אלו שפרצו בשנת 1924—1923, בשנת 1930 (בחבל סולימאניה, וכרוב הקודמות — כיוזמת השייח' מחמוד ברוינג'י) ובשנים 1933, 1943 ו־1945 (בהנהגת משפחת ברזאני). בשני המקרים — ב־1919 וב־1923 — הצליחו הכורדים להקים ממשל אוטונומי במחוז סולימאניה בשלטונו של שייח' מתמוד ברוינג'י (אין להחליפו עם ברזאני).

בתורכיה אירעו מרידות כורדים (1925, 1927, 1931 ו־1937) בזמנו של אתא־תורפ.

אכן, תורכיה ניסתה לפתור את בעית הכורדים שלה אתה ולתמיד — ולא דוקא בדרך מעוררת כבוד. מרידות הכורדים דוכאו ביד קשה, תוך שפיכות דמים אכזרית. חלק מאוכלוסית כורדיסטאן התורכית הוגלו ובמקומם יושבו תורכים. את הסיבות להתקוממויות הכורדים העיראקיים יש לחפש בעובדות הבאות:

● כורדיסטאן העיראקית „שותררה“ אחרי מלחמת־העולם הראשונה משלטון עות'מאני, ומגיעה עם שלטון כיבוש אירופאי מכאן ועם תנועת הלאומיות הערבית המתחדשת מכאן תרמו הרבה להתעוררות הלאומיות הכורדית.

● התנועה הלאומית הכורדית בעיראק עודדה במיוחד על־ידי המלצותיהן של משלחות מטעם חבר הלאומים (ועדת טלקי 1924 ודוח לידנר המליצו על מתן אוטונומיה מסוימת לכורדים). כמורכן הם הושתו על־ידי התורכים לפני ועידת לוזאן. בעבר הלא־רחוק הובטחה להם אוטונומיה גם על־

ידי המשטרים המהפכניים בעיראק — בתנאי שיסייעו להצי־לחת המהפכה (למותר לציין, שאף הבטחה מאלו לא קוימה, לאחר שנכון אותו משטר־הפיקה על תילו).

● התמורות והזעזועים המתרחשים בעיראק, חוסר היציבות המדינית והניגוד הפנימי החריף הקיים בה כתוצאה מקיום שתי קבוצות דתיות גדולות, הם קרקע פורה לתנועות לאומיות, כזו של הכורדים.

● במקרה, או שלא במקרה, מנהיגה המוכר של כורדיסטאן הוא מולא מוצטפא ברזאני. הוא בן לשבט שמוצאו בעיראק, שבט שנוטל חלק נכבד בתנועה הכורדית הלאומית (בתחילה — תוך נסיון התקרבות אל רוסיה) מאז תחילת המאה.

מולא מוצטפא ברזאני

בשנת 1933 מופיע שבט הברזאני לראשונה כגורם בהתנגשויות הכורדים עם הממשלה. ההתקוממות פורצת על רקע דתי בהשראת שייח' אחמד, מנהיגו הרוחני של השבט, ובה מופיע לראשונה מולא מוצטפא כמפקד מצליח. השבט גדל ונתחזק משך שנות השלושים וראשית שנות ה־40, וב־1943 הוא מופיע כגורם העיקרי במאבקם של הכורדים. במרידה ש־מתחוללת מצליח מולא מוצטפא להתחזק עד כדי כך, שנורי אס־סעיד, ראש הממשלה דאז, מנהל עימו מו"מ על דרישותיו באמצעות שליחים כורדיים. המו"מ נכשל, עקב הגדלת הדרישות מצד ברזאני, והממשלה נופלת. המרד נמשך, בהפסקות, גם בשנים 5—1944, ואפשר לראות בו מרידה „לאומית“ ראשונה, במקצת מבחינת ההיקף ובעיקר בשל אופי דרישותיהם של המורדים. לבסוף הצליחו כוחות הממשלה, בסיוע שבטי כור־דים עוינים לברזאני, לדכא את המרידה, אולם מולא מוצטפא עם כ־10,000 מבני שבטו (מהם 3000 לוחמים) ברח לאיראן כדי לקחת שם חבל בהקמתה של הרפובליקה של מהבאד.

בהגיענו עתה אל מאבק הכורדים בדור האחרון, מתיצבת כמאליה השאלה: האם יש הצדקה לשאיפות הכורדים לעצמאות (או, כפי שהם מנסחים זאת כיום — לאוטונומיה במסגרת המדינה העיראקית)?

רבים שוללים אפשרות כזאת, בהנמקות שונות: היעדר תחושת אחדות לאומית, תלות כלכלית בחבלים סמוכים (ובעיקר בעמקי הפרת והחידקל), ניגודים פנימיים ועוד. טענות מעין אלו העלו הבריטים בשעתם, כאשר ניסו ליצור בעיראק (ביחוד לאחר שנתגלה שם הנפט) יחידה מדינית אחידה וחזקה, בעלת צביון שיתאים למטרותיהם. עיראק הערבית מאמצת עתה טענות אלו ואומרת, כי האוכלוסייה הכורדית קטנה מכדי שתהיה לה זכות לאוטונומיה; העיראקים אף מנסים לזרוע פירוד במחנה הכורדי על-ידי מתן שוחד ופיתויים שונים.

העובדות הסותרות טענות אלה הן יכולתה הכלכלית הקיימת והפוטנציאלית של כורדיסטאן (חקלאות, תיירות, אוצרות טבעיים), האחידות הלשונית-אתנית והשאיפה — הנפוצה בקרבם בצורה זו או אחרת — להיות עם חפשי. דומה, כי בצירופם של אלה יש כדי להצדיק לא-כמעט את תביעותיהם של הכורדים לחיים עצמאיים. ודאי, שהבסיס לתביעותיהם אינו חלש מהבסיס שנחשב כמספיק להקמתן של מדינות כירדן, לבנון ודומותיהן.

המרד הכורדי ושלבו הנוכחי

התארגנות הכורדים בעיראק

„רפובליקת מֶהבאד“ הכורדית — אשר קמה ב„שטח ההפקר“ שבין אזורי הכיבוש הבריטי והסובייטי בפרס בזמן מלחמת-העולם השנייה — הייתה גורם חדש במאבק הכורדי לעצמאות. אינטריגות בין-לאומיות ופנימיות (של פרס ושל הכורדים עצמם) והתנגדות השבטים הכורדיים הדרומיים לרפובליקה זו, שגילתה זיקה חזקה לברה״מ, הגבילו מראש את אורך חייה, אך קורותיה אינן חסרות עניין.

בשנת 1945 נוסדה במהבאד „המפלגה הדמוקרטית של כורדיסטאן“, שקלטתה זרמים שמאלניים שונים. לא היתה לה השפעה רבה, עד אשר תוגברה על-ידי כוח ממשי מעבר לגבול. באוקטובר 1945 הגיעו למהבאד למעלה מאלף לוחמים משבט ברזאני העיראקי, בפקודו של מולא מוצטפא ברזאני. חיל-המצב הפרסי גורש, ובדצמבר אותה שנה הוכרז על עצמאות כורדיסטאן הפרסית. כנשיאה נבחר גאזי מוחמד (מייסד המפלגה), ולמפקד הצבא מונה מוצטפא ברזאני.

כאמור, הרפובליקה לא האריכה ימים. בדצמבר 1946 נכבשה מהבאד על-ידי הצבא הפרסי. גאזי מוחמד הוצא להורג. מולא מוצטפא, שלא יכול היה לשוב לעיראק, הצליח להגיע לברה״מ עם מאות אחדות של לוחמים. שם קיבל מקלט מדיני ושהה כ-12 שנה, עד אשר קם בעיראק משטר חדש. בבקשו את תמיכת הכורדים, התיר קאסם, השליט החדש, את שובו של ברזאני לעיראק.

בשנת 1960 אישר קאסם את יסוד „המפלגה הדמוקרטית הכורדית“ (להלן — ה„פֶּארת“). מבחינה ארגונית מושפעת

מפלגה זו ממבנה המפלגה הקומוניסטית; אך אין לראות בברזאני בעל השקפות קומוניסטיות.

בראש עומדות „מועצת-ההפיכה“ (בראשות מולא מוצטפא ברזאני) — ולשכה מבצעת (ה„מֶכְתֵּב“), שחבריה הם חמישה מראשי המפלגה, שלושה מפקדים צבאיים, שלושה מראשי השבטים ונציג הנוצרים. ה„מכתב“ ממלא תפקיד של מעין ממשלה — ובעיקר של משרד-הגנה.

שיתוף הפעולה בין קאסם לבין ברזאני לא האריך ימים. עד-מהרה התכחש קאסם לכל הבטחותיו לכורדים בשטח הממשל-העצמי — הבטחות שנתן להם תמורת תמיכתם במשטר. קאסם ניסה לקומם נגד ברזאני שבטים כורדיים העוינים לו. אין זה ברור כלל, אם רצה לגרום בכך למלחמה בין צבא הממשלה לבין הכורדים; נהפוך הוא — כנראה העריך אז, שהשפעת ברזאני אינה גדולה לפי שעה, וכי מלחמת אחים תשבור את חוטי-השדרה של המאבק הכורדי. מסיבה זו לא הופעל הצבא העיראקי, שחנה במחנות שלום ליד עריה העיקריות של כורדיסטאן. לכן, לאחר שהצליח ברזאני לגבור על אויביו מבית — בעיקר על שבט זיבארי — הפנה כוחותיו נגד צבא הממשלה, הפתיעו, הביסו במהרה — עד שאולץ לנטוש כמעט את כל שטחה של כורדיסטאן העיראקית.

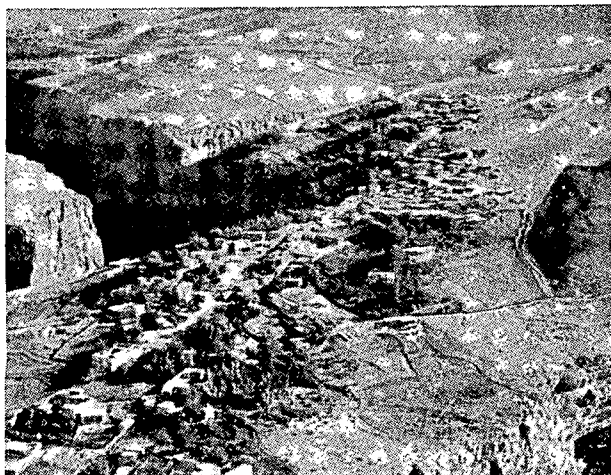
שונה היה המצב בשנה השנייה למלחמתו של קאסם בכורדים, וכן ב„סיבוב השני“ של ה„בעת“ ובמסע-המלחמה הנוכחי. הפעם הוכנו תכניות פעולה מפורטות, שלקראת ביצוען הועברו רוב יחידות-הצבא לצפון. אכזריותם של העיראקים גברה; חיל-האוויר העיראקי נטל חלק לא-מבוטל בהריסת כפרים, ובהשמדת יכולים וצאן.

אך לפני שניגש לחיזור המצב הנוכחי, מן ההכרח לבחון את ההתפתחות המדינית שהביאה לחידוש הקרבות.

האולטימטום של ברזאני

בשנת 1964 חלה התקרבות עיראקית-מצרית, לאחר מיגור משטר ה„בעת“. החל מקיץ אותה שנה לחצו העיראקים על מצרים להכריז על איחוד שתי המדינות. מצרים נאותה, ובאותה שנה הכריז עבד א-נאצר, שאיחוד עיראק-מצרי

מבט מן האויר על רואנדח

טון עצמי, במסגרת האחדות העיראקית" (הדגש כאן על "העם הכורדי" ו"שלטון עצמי").

(ב) ליישום עקרון זה — הקמת גוף מנהלי, הכולל את המחוזות המאוכלסים כורדים, שייקרא "גליל כורדיסטאן" (ראה מפה 2).

(ג) גליל זה ינוהל על-ידי "מועצה מבצעית", המתמנית על-ידי "מועצה מחוקקת" כורדית, שתיבחר בבחירות ישירות על-ידי תושבי כורדיסטאן.

(ד) מועצת הגליל תחוקק חוקים ותקנות לניהול עניני כורדיסטאן — וזאת במסגרת חוקת הרפובליקה העיראקית ולא בניגוד לה.

(ה) השפה הכורדית תהא השפה הרשמית בגליל.

(ו) הכנסות הגליל תהינה מורכבות מ- מסים מקומיים שייגבו ומחלקו היחסי של הגליל (לפי שיעור כלל חלקי אוכלוסית עיראק) במענקים, במכס והעיקר — בתמלוגי הנפט (המגיעים לכ-170 מיליון ל"ש בשנה).

(ז) סגן נשיא עיראק יהיה כורדי, וכן סגן ראש-הממשלה המרכזית יהיה כורדי, שייבחר על-ידי מועצת הגליל.

(ח) אחוז מתאים יינתן לכורדים (כאחוז זם באוכלוסיה) בפקידות העיראקית, ו- במקומות לימוד במוסדות להשכלה גבוהה.

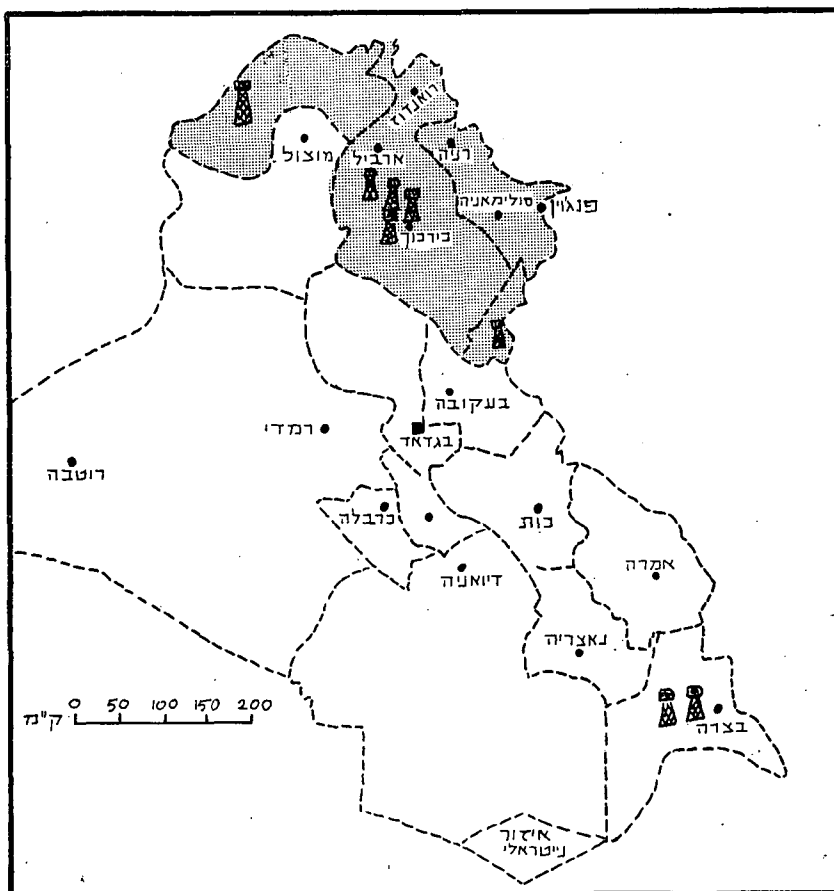
(ט) לשמירה על בטחון הפנים בגליל תוקם ג'נדרמריה כורדית, שתמנה כ-20 אלף איש. כן תועלתה דרישה — אולי החשובה בתזכיר כולו — לאסור תנועות צבא-הממשלה בגליל ללא הסכמת המועצה המחוקקת.

(י) כתביעה עקרונית כוללת — העמדת הלאומיות הכורדית ברמה אחת עם הלאומיות הערבית; ובמקרה של איחוד עם מצרים — מתן אותן זכויות אוטונומיות שתיתנה למצרים ולעיראק הערבית.

אלה הם הסעיפים הענייניים שבתזכיר. דבריהם המקובלים תפסו את מחציתו בערך, אך לא נעדרת ממנו, כמובן, גם נימת האיום. ברזאני כותב:

"...העם הכורדי, שהקריב מיטב בניו למען לאומיותו וקיומו, אינו יכול להזדהות עם פעולה כלשהי, שיש בה משום פגיעה בזכויותיו הלאומיות, אם כי אדיר חפצו בפתרונות שלום, בדרכי-שלום — מוכן הוא להקריב כל דבר כדי להגן על זכויותיו ועל שאיפותיו..."

ברזאני ושגרירו הנודד, עיצמת שריף ונלי, טוענים אמנם, ששאיפותיהם מצטמצמות בקבלת אוטונומיה מינימלית. מילוי הדרישות שבתזכיר ישמש ללא-ספק דחיפה כבירה לפיתוח ערכים לאומיים קיצוניים יותר, ובסופו של דבר לדרישה לעצמאות מלאה.

מפה 2 — כורדיסטאן העיראקית ויתר מחוזות עיראק (עם מקורות הנפט)

יקום "תוך שנתיים". במקביל, החלו העיראקים לחקות את התחיקה הסוציאליסטית הנאצרית במצרים והוציאו מחוץ לחוק מפלגות (פרט למפלגת ה"איחוד הסוציאליסטי" — שגם הוא ארגון שהומצא במצרים).

עם זאת הלך וגבר המאבק בין קבוצות תומכי האיחוד עם מצרים, לבין הקבוצה הלאומנית, שבראשה עמד טאהר יחיא, ראש ממשלת עיראק באותם הימים.

אמנם אין לשער, שנמצא מי שהאמין בתוס'לב בתכניות איחוד אלו; אך עם זאת נמצאו בעיראק לפחות שתי קבוצות גדולות, שעתידות היו להיפגע מביצועה של תכנית כזו:

- הערבים השיעים — תושבי דרום עיראק, אשר ראו באיחוד סיכון לאורח החיים המסורתי. אלא שקבוצה זו חסרה אז — והיא חסרה גם היום — כוח ממשי להתנגד לרצון הממשלה המרכזית.

- הכורדים, אשר ראו באיחוד ובהשתלטות מצרית על עיראק קץ לחלומות העצמאות או אף לתקוות לאוטונומיה של ממש. ב-11 באוקטובר 1964 שיגר ברזאני לנשיא עיראק תזכיר, בו פירט והבהיר את זכויותיהם הלאומיות של הכורדים בעיראק. לאחר דבריהם הקדמה ארוכים — חלקם דבריינימוסין וחלקם סיפור היסטוריה והעלאת בעיות — הציג ברזאני את התביעות בענין "הזכויות הלאומיות של העם הכורדי":

(א) תיקון ב"חוקה הזמנית של עיראק". במקום: "הכרה בזכויותיהם הלאומיות של הכורדים במסגרת האחדות העיראקית", יבוא: "הכרה בזכויות העם הכורדי, על בסיס של של-

הערות למבנה הנ"ל:

(א) ברזאני ממלא כיום תפקיד יו"ר בשלושת המוסדות העליונים של כורדים: הוא ראש "מועצת ההפיכה", המצביא העליון, הרמטכ"ל ומנהל "המכתב".

(ב) אין לשייך למנחים "דיביזיה", "חטיבה" ו"גדוד" משמעות של דפוסים, המקובלים כיום בצבאות סדירים. החלוקה הדיביזיונית מבוססת, כנראה, על חלוקה שבטית וטריטוריאלית, ונחרת הזב משמים כגבול בין הגזרות.

(ג) החטיבה העצמאית משמשת, כנראה, לפעולות התקפות מיוחדות, בעוד הדיביזיות מופקדות כל אחת על הגנת המרחב שלה, תוך ביצוע פעולות תוקפניות מוגבלות.

כימוש

כאמור, אין לכורדים מקורות כימוש קבועים; ברשותו של ברזאני אין גם קרנות, שיאפשרו רכש בקנה-מידה רחב. כימוש ה"פיש-מרגה" רב-גוני המקורות הם:

◆ נשק-שלל — זהו אולי החשוב שבמקורות. התותחים שבידי הצבא הכורדי מקורם בארטילריה העיראקית (רובם תותחים הרריים בני 75 מ"מ); והוא הדין גם לגבי נשק חי"ר (רובים, מקלעים ומרגמות).

◆ מענקים וסיוע-נשק, בעיקר מאירופה, שמומנו על-ידי ארגונים אחרים. אם נכונות ההאשמות הלבנוניות והעיראקיות הרשמיות, הרי יש לציין בסעיף זה את שתי ההברחות הגדולות שנתגלו לאחרונה. בשני המקרים, מקור הנשק היה בארץ קומוניסטית (צ'כיה, בולגריה), ואילו הממסכים והסוחרים היו בעיקר מערב-גרמנים (אין להסיק מכך, שמדינות קומוניסטיות תומכות בפועל במרד).

תכנית הפעולה העיראקית - מול שיטות-לחימה כורדיות

עיקרי התכנית העיראקית היו:

● התקדמות לאורך צירי-תנועה טבעיים עיקריים אל האזור רים הגבוהים שבגבול איראן וניתוק דרכי-הקשר שבין כורד-דיסטאן העיראקית לאיראן.

עיצמת שריף ונלי (שני מימין) בחברת לוחמת כורדית נוצריה

תגובות העיראקים לא אחרו לבוא. את התשובה העיראקית הרשמית לברזאני נתן לבסוף שר-הפנים העיראקי דאן, עבד-אל-חמיד (שהוא גם ראש הקבוצות הפרו-איראניות, וקיצוני בתמיכתו בעבד-אל-נאצר), בראיון עם כתבו של העתון המצרי "אל-אחבאר", במרס 1965: "...תביעות אלו של הכורדים לא תתקבלנה, כמובן, על דעת שום ממשלה של עיראק. טרם נברא העיראקי, שיסכים לנתק חלק זה (כורדיסטאן) מן המולדת ולכונן בו ממשלה אחרת..."

עם כל ההגזמות משני הצדדים, יש לזכור, שהמאבק הנושע עתה נוגע לאינטרסים חיוניים של שניהם. לגבי הכורדים, השגים של ממש — ולו גם הדרגתיים — פירושם בטנח הרחוק עצמאות. לגבי עיראק — אפילו מילוי חלק קטן מן הדרישות הכורדיות — פירוש, ודאי, לחץ גובר ליתורים נוספים, שיביאו לידי הפרדה, למעשה, של שטחים מהטריטוריה העיראקית, אבדן חלק מאוצרות הנפט שלה והתבססותו של גורם עצמאי (שאין לה בטחון בכך, כי אָמנם יהיה ידידותי) על מקורות המים החיוניים למדינה.

במקביל לנסיונות ההידברות של עיראק עם מנהיגי הכורדים, הוחל גם בהכנות הצבאיות לקראת סיבוב קרבות נוסף, אשר נפתח, אָמנם, באפריל 1965.

הסיבוב הנוכחי וסיכויי

יחסי כוחות

צבא מחשלת עיראק, שרובו הוטל למערכה, כולל שתי דיביזיות-רגלים, שתיים אחרות, המותאמות ללוחמה בהרים, ודיביזיה משורינית אחת.

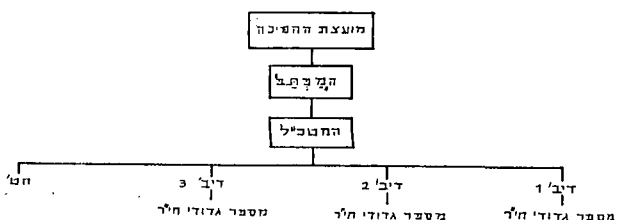
לרשות ברזאני לא עמד, לעומת זאת, כוח מאורגן ומצויד. חרי השנאה מספרית:

הכוח	צבא עיראק	הכוח הכורדי
חיילים	70,000	15,000—20,000
טנקים	250	—
תותחים (ומרגמות בנות 120 מ"מ)	400	10—20
מרגמות בנות 81 מ"מ	250	20
מסוסי קרב ומפציצים	50—60	—

לצבאו של ברזאני אין כמעט אמצעי-תובלה ממונעים או אמצעי-קשר יעילים — וודאי שחסרים לו סידורים לאימונים, אספקה וחימוש.

מבנה הצבא הכורדי (פיש-מרגה)

עלון ה"פראת" משנת 1964, המגדיר את המוסדות במפלגה, קובע גם את מבנה הצבא. וזוהי צורתו הסכימטית:

את הגבול עם איראן, ואף אינם יכולים למנוע תנועה חופשית למדי של ה"פיש-מרגה" מאיזור אחד למשנהו. מאמצי העיראקים להמשיך בלחימה גם בחורף — ספק אם השיגו תוצאות חיוביות מבחינתם. לפי כמה סימנים אולי ההיפך הוא הנכון: המשקעים הרבים (בחלקם הגדול — בצורת שלג) וגאות הנהרות ההרריים שיבשו חלק ניכר מהדרכים והגבילו על-ידי כך את חופש התנועה של הצבא. האקלים ההררי הקשה והקור העז מחייבים שירותים משופרים יותר, שלא ניתן לספקם בתנאים של מוצבים קטנים. לכן התרכז

מיקוש באמצעות מוקשים תוצרת בית

הצבא במחנות גדודיים או חטיבתיים המשמשים בסיסים לפעולות בודדות. שתי העובדות הללו — קשיי תנועה ברכב ממונע, ומספר קטן יותר של ריכוזי-צבא — מגבירות את חופש התמרון של הכורדים, והללו מנצלים זאת לביצוע פעולות חבלה וטרור בעומק השטח שבשליטה עיראקית, כגון בעהים כירכוכ, סולימאניה וחנקין. במשך כל עונת החורף לא ביצעו העיראקים אף פעולה בקנה-מידה גדול. עיקר פעילותם בעונה זו מצמצמת במסעות-עונשין לכפרים סמוכים לבסיסהם, לשם השמדת יכולים ועדרים ולשם שריפת המבנים. יש כפרים, בקרבת נקודות אסטרטגיות, שמסע-עונשין כזה פוגע בהם לפחות אחת בשנה. תושביהם נוטשים את הכפרים בעוד מועד ומוצאים מקלט בהרים הגבוהים או בכפרים שונים (לעתים —

● הפרדת האיזור הכורדי לאזורים-אזורים על-ידי הצבת כוחות בדרכי-הרוחב המעטות, ועל-ידי כך — מניעת מעבר כוחות המורדים מאיזור לאיזור.

● טיהור תאי-שטח מבודדים אלה מקני התנגדות כורדית, תוך שריפת הכפרים והשמדת יכולים וצאן. הכורדים, מצדם, יודעים לנצל את אופיה הטופוגרפי הקשה של ארצם. הטקטיקה המקובלת אצלם — בה נקטו גם השנה — היא נסיגה מהאזורים הנמוכים אל האיזור הגבוה והמבותר תוך עריכת מארבים לכוחות המתקדמים. התקדמות שדרות-הצבא אל תוך שטח זה הופכת את צירי-האספקה לפגיעים, ולשם אבטחתם יש צורך בכוחות רבים. נוסף על-כך, פיזורן של היחידות העיראקיות חושף אותן להתקפות מן העורף, המבוצעות על-ידי יחידות כורדיות זעירות.

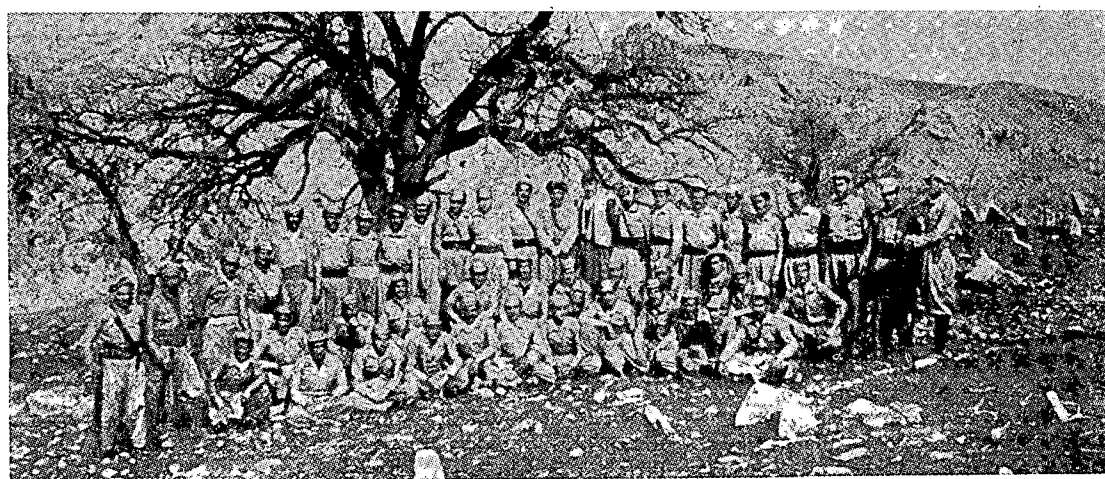
אופי השטח המבותר איננו מאפשר לעיראק לקיים שליטה מתמדת באזורים כבושים. אף שלמטרות המלחמה בכורדים רוכזו כמעט כל הצבא שברשותה בכורדיסטאן, נמשכת הסתננות של לוחמים כורדיים לתוך השטחים שנכבשו קודם-לכן על-ידי צבא הממשלה.

השלטון קינה, שהפעם יסתיים מסע-המלחמה במהרה ובהצלחה, וביחוד נוכח יחסי-הכוחות. אך גם כאן הוכח פעם נוספת, שהעדיפות המספרית אינה תחליף לאיכות. החייל הכורדי חדור הכרה במטרת המלחמה ומונהג על-ידי ראשי החמולה או השבט הוא חייל אמיץ, ומשכיל לנצל את הקשיים הטופוגרפיים לטובתו.

הוא אינו נרתע אף כשמופעל נגדו נשק חדיש. יש סבורים, כי אצל הלוחם הכורדי קיים מיוזג כמעט אידיאלי של אומץ-לב ושליטה באמצעי-הלחימה המוכרים לו. כך, למשל, זורק על-פירוב הלוחם הכורדי את רימון-היד בעמידה ולא מאחרי מחסה, בידועו כי טנח-הזריקה שלו עולה בהרבה על רדיוס-הפיזור של הרימון.

ידוע מקרה, בו הצליחו הכורדים להפיל באש נשק-קל מפציץ סילוני מהגם איל-28, אשר כנראה הנמיך טוס לשם הפצצת כפר או עדר. הכורדים טוענים, שגם בעבר הצליחו בדרך זו להפיל מטוסי קרב סילוניים.

הישגיו של צבא עיראק אינם מצדיקים איפוא את ההשקעה שהושקעה במלחמה זו. אמנם, הצליחו לכבוש את הנקודות האסטרטגיות העיקריות; אך לעומת-זאת לא הצליחו לחסום

קורס הקצינים הראשון בביה"ס הצבאי של מועצת ההפיכה הכורדית

הפגיעה במתקנים, ובכלל פעולות החבלה וה"קומנדו", המבור צעות עלידי יחידות כורדיות קטנות בתוככי עריהמחוז (כגון כירפוך, סולימאניה וחנקין).

סיכום

גם הפעם לא הצליח צבא עיראק להכתיב לכורדים הסדר עלי ידי מסעמלחמה מתוכנן. הרינונים על איכדאיותה של המלחמה פשטו בכל הדרגים, ולאחרונה נמסר אף על חילוקי דעות חריפים בין מפקדידיביויות לבין שרההגנה וראשהמטה הכללי על עתיד המלחמה.

כשני המשטרים שקדמו לזה של עארף, נתון היה גם משטרו בסכנה כתוצאה מהתמרמרות חוגיצבא מסוימים. ההחלטה להמשיך במלחמה למרות אישביעות הרצון הכללית היא תוצאה של שיקולים הנוגעים בבטחוןהמשטר — ולא שיקולים צבאיים טהורים.

סיכויי הכורדים להישגים בשדה הקרב מותנים בראש וראשונה בהספקה מוגברת של נשק ותחמושת — ובמידה לאפחותה בהכרת העולם המערבי בצדקת המאבק הכורדי. אכן, אפשרות זו אינה נראית כיום, נוכח אינטרסים חיוניים שונים של המערץ מות, הנוגדים הכרה זו.

אם כך הדבר, אפשר לומר, שגם כיום נכונים דבריו של עתונאי בריטי, שביקר בכורדיסתאן בתקופת גליהמרר דות הקורם: "המרגדה של העם הכורדי היא, שאמנם איראפשר לנצחם — אך גם הם אינם מסוגלים לנצח את אויביהם".

גם מעבר לגבול האיראני או התורכי, ועם חלוף הזעם חורים ומקמים מחדש את בתיהם.

חשיבות נודעת גם להבדלי התפיסות של מושגי זמן ומרחב בשני הצדדים. חירות עיראקיות, שבוצעו בכוחות עלחטיב תיים, העמיקו כ-100 ק"מ בשטח הכורדי במשך 3-4 חודשים. מאידך גיסא, העברת יחידות כורדיות ממקום למקום, ברגל או עלגבי בהמות, מצריכה שברעות רבים. המשותף שבשני המקרים הוא האטיות היחסית של תנועות, החורגות מתחום טקטי צר.

אבידות

אין, כמובן, נתונים רשמיים על אבידות שני הצדדים. דיווחי העתונות העיראקית על אבידות הכורדים מוגזמים מאוד, ומאידך גיסא — מגזמים עתונא איראן בפרסמם נתונים על אבידות העיראקים. כך הודיעו הכורדים, שהאבידות שהוסבו לעיראקים בהתקפה האחרונה של ברזאני על העיירה פנג'זין מסתכמות ב-500 הרוגים ופצועים בערך, ובהשמדת 15 טנקים וכליירכב וציוד לרוב. אפילו נכון היה רק אחוז קטן ממספרים אלו, הרי אבידות ללא כל הישגים משפיעות לרעה, לאחר זמן מה, על רוח הגייסות; ויש סימנים לכך, שדבר זה מורגש כיום היטב בקרב חיילי צבא עיראק.

גם המאמצים להמשיך בלחימה בעונת החורף הקשה לא הביאו תוצאות חיוביות. אדרבא — רוחם של הגייסות העיראקים נפלה. חופשהתמרון של הכורדים גדל, כאמור, עקב התכנסות יחידות הצבא במחנות גדודיים ואף חטיבתיים; ורבו מקרי

מיומנו של מג"ד

(המשך מעמוד 17)

מפגש המג"ד עם סגל פקודיו צריך שיעשה בצורה שיטתית ומאורגנת, בדרךכלל. אולם גם הפגישה המקרית, ללא מטרה מיוחדת, חשובה וחיונית אף היא.

קיום מגע בצורה שיטתית ייעשה בצורת השתלמויות, דיונים וכנסים. בהזדמנויות אלו יציג המג"ד את כוונותיו ויפקד על ההשתלמויות הנוגעות לנושא "בוער" כלשהו. מפגשים אלה יכולים להיעשות לרוחב, בחתך תפקידים ודרגות (מ"מ או סמל או רב"ט), או לעומק, כאשר כל המפקדים משתתפים בה. פרט לכך יקיים המג"ד שיחה עם פלוגה או מחלקה מסוימת, כדי לפתור בעיה מיוחדת.

המגעים, הלא מאורגנים הם שיחות ישירות בין המג"ד ומפקדיהמשנה שלו, ללא נוכחות הרס"ר או השליש. שיחות אלו, על כוס תה בשק"ם או במנוחתצהריים בשדה, יכולות להצליח, בתנאי שהמג"ד מכיר היטב את מפקדיו ואת בעיור

תיהם. עליאף האופי החברתייהידידותי של שיחות אלו, על המג"ד להיזהר, שלא לסטות מגבולות המשמעת והטעם הטוב, כדי שלא לפתוח פתח לבעיות בלתינעימות.

עד כה התעלמתי כביכול מן המ"פ; אך למעשה סולם הפיקוד בנוי כך, שלמג"ד מגע בלתיאמצעי עם המ"פ, ומובן מאליו, שכל מה שהזכרתי לעיל חל גם על המ"פ.

★

לסיכום: למגע בלתיאמצעי ממרחק חשובה אחת — יצירת זהות מוחלטת בין התפקידים השונים בגדוד; אסור שיויוצר מצב, שבו הטוראים ניצבים מצד אחד והמפקדים מצד שני. על הגדוד להיות גוף אחד, המכיל בתוכו תפקידים שונים, כאשר לכל בעל תפקיד ברור ונהיר מה כונת המג"ד.